

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คุณค่าเป็นสิ่งที่กำหนดความสำคัญของสรรพสิ่งว่ามีประโยชน์มากน้อยเพียงใด คำสอนในพุทธศาสนาล้วนมีประโยชน์และมีคุณค่าทั้งสิ้น หากบุคคลใดปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาแล้วนำไปประยุกต์ใช้และพัฒนาย่อมเกิดคุณค่าต่อตนเอง โดยเฉพาะหลักอิทธิบาท ๔ ถือว่าเป็นบาทฐานสำคัญให้บุคคลสามารถบรรลุความสำเร็จตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงสูงสุดคือพระนิพพาน อิทธิบาท ๔ หรือหลักธรรมแห่งความสำเร็จนั้น ได้แก่ ๑) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒) วิริยะ ความเพียรประกอบสิ่งนั้น ๓) จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่สิ่งนั้น และ ๔) วิมังสาการใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวน^๑

เนื้อความในสังคิยสูตรชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าแนะนำภิกษุให้เจริญอิทธิบาท ๔ คือ เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาท ที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจาก จิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)^๒

ส่วนเนื้อความในมหาสุกทายสูตรนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์) ๒) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) ๓) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) และ ๔) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์) เป็นอันมากจึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบาร์มี^๓

สำหรับอภิญญาบาร์มีคปภรณ์พรรณนาเพิ่มเติมว่า อิทธิบาท ๔ คือ ๑) ฉันทอิทธิบาท (ธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ คือ ฉันทะ) ๒) วิริยอิทธิบาท(ธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ คือ วิริยะ) ๓). จิตตอิทธิบาท(ธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ คือ จิตตะ)๔). วิมังสอิทธิบาท(ธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ คือ วิมังสา)^๔

ด้วยเหตุนี้ การที่จะประสบความสำเร็จตามแนวทางพระพุทธศาสนาจะต้องมีใจรัก มีความเพียรมุ่งมั่น ทุ่มเทจึงจะเกิดผล ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าได้รับสั่งกับพระอานนทในเรื่องอิทธิบาท ๔

^๑สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๗๖.

^๒ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^๓ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๒.

^๔อภ.วิ (ไทย) ๓๕/๔๕๗/๓๕๒.

ไว้ว่า อธิบาท ๔ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมแล้ว ปรารภดี ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กับ^๕

นอกจากนั้น อธิบาท ๔ หากได้เจริญให้มากยิ่งขึ้นแล้ว ยังเป็นอายุวัฏฒนธรรมะ คือความเป็นเหตุให้คนมีอายุยืนยาวอีกด้วย^๖ และเป็นหลักแห่งความสำเร็จ ในความสำเร็จดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ ต้องมีใจรักในงานนั้น ๆ ก่อน ถ้าไม่รักงาน ทำงานด้วยใจฝืนทนทำไป ก็จะไม่เกิดผลสำเร็จ ต้องรักงาน ต้องมีความเพียรพยายาม แม้ได้ทำงานที่ถูกต้อง แต่เกียจคร้าน การงานก็ไม่ประสบความสำเร็จ อธิบาท ๔ เป็นหลักแห่งความสำเร็จ^๗ การจะนำหลักอธิบาท ๔ ไปปฏิบัติ จนกระทั่งให้เกิดประโยชน์ได้นั้น ผู้ปฏิบัติต้องเข้าใจถึงความหมายขององค์ประกอบ ๔ อย่างของอธิบาท ๔ ต้องเข้าใจถึงคุณประโยชน์ ตลอดจนเข้าใจถึงคุณค่าของอธิบาท ๔ อย่างถ่องแท้เสียก่อน และลงมือปฏิบัติตามนั้น ย่อมสำเร็จแน่นอน

ตัวอย่างเช่น พระโสณโกฬิวิสะ ท่านเป็นชาวเมืองจัมปาแคว้นอังคะ บุตรของอุสภเศรษฐีได้ฟังธรรมแล้วเกิดความเลื่อมใสอย่างสูง จึงตัดสินใจออกบวชท่านเดินจงกรมอย่างหนักจนฝ่าเท้าแตกเลือดไหล เมื่อเดินด้วยเท้าไม่ได้ ท่านจึงใช้วิธีคลานด้วยเข่าและฝ่ามือทั้งสอง จนกระทั่งเข่าและฝ่ามือทั้งสองแตกอีกแม้กระนั้น ท่านก็ยังไม่วางใจบรรลุมรรคผลอันใด ท่านจึงเกิดความท้อแท้ใจ คิดลาสิกขาออกไปครองเพศฆราวาสพระพุทธรูปเจ้าทรงทราบดำริของท่าน จึงเสด็จมาตรัสสอนให้บำเพ็ญเพียรแต่พอบานกลาง อย่าให้ตึงเกินไปหรือหย่อนเกินไปแล้วทรงยกพิณสามสาย ซึ่งท่านมีความชำนาญในการตีพิณอยู่ก่อนแล้ว ขึ้นมาแสดงเป็นเครื่องเปรียบเทียบให้เห็นว่า “พิณที่สายตึงเกินไป เมื่อดีดแล้วสายก็จะขาด พืนที่สายหย่อนเกินไป เมื่อดีดแล้วเสียงก็ไม่ไพเราะ ต้องสายที่ตึงพอบานกลางจึงจะไม่ขาดและมีเสียงเพราะ”ท่านโสณโกฬิวิสะปฏิบัติตามพระดำรัสที่ทรงแนะนำ ไม่ตึงเกินไป หรือไม่หย่อนเกินไป ปรับอินทรีย์ให้เสมอกันได้แล้ว ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัตผล เหตุที่ท่านได้ปรารภความเพียรด้วยความอุตสาหะอย่างแรงกล้า พระพุทธรูปเจ้าจึงตรัสยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ปรารภความเพียรในพระพุทธศาสนา^๘

พระนางมหาปชาบดีผู้มีพระทัยมุ่งมั่นไปในบรรพชา ครั้งแรกได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธรูปเจ้านครโครธารามทูลขอบรรพชาพระพุทธรูปเจ้าไม่ทรงอนุญาต แม้พระนางเจ้าจะทูลวอนขอถึงสามครั้ง ก็ไม่สมพระประสงค์ ทรงโหม้นสกรรแสงเสด็จกลับพระนิเวศน์ เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จกลับไปประทับยังกุฎาคารศาลา ปามหาวัน ณ พระนครไพศาลีแล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตรมีพร้อมด้วยนางกษัตริย์ศากยราชวงศ์เป็นอันมากที่ยินดีในการบรรพชา ปลงพระเกศานุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ พากันเสด็จออกจากพระนครกบิลพัสดุ์ไปเมืองไพศาลีด้วยพระบาทเปล่า ตั้งพระทัยขอประทานบรรพชา

^๕ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๙/๑๒๗

^๖พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), อธิบาททกล่าวด้วยอธิบาททำให้อายุยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^๗พระกวีวรรณ, วิชาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๓.

^๘พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๕๕๔.

^๙วิมพา. (ไทย) ๕/๖-๗/๒๔๓.

ทรงดำเนินไปจนกระทั่งถึงกุฎาคารศาลา ประทับยืนกรแสงอยู่ที่ซุ้มประตูกุฎาคารศาลาที่พระพุทธเจ้าประทับนั้น พระอานนท์ออกมาพบใต้ถ่มทราบความแล้วก็รับเป็นภาระนำความกราบทูลขอประทานอุปสมบทให้พระนางมหาปชาบดี ในครั้งแรกพระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต ตรัสว่าสตรีไม่ควรอุปสมบทภายหลังพระอานนท์ทูลถามว่า หากสตรีบวชแล้วจะสามารถปฏิบัติธรรมได้ บรรลุวิมุตติหรือผล เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสว่า สามารถพระอานนท์ก็กราบทูลว่า ถ้าเช่นนั้นขอได้ทรงพระกรุณาประทานโอกาสให้พระเจ้าน้ำ ได้ทรงอุปสมบทเถิดทรงรับสั่งว่าอานนท์พระนางมหาปชาบดีโคตรมีจะทรงรับปฏิบัติธรรม ๘ ได้บริบูรณ์พระพุทธเจ้า ก็อนุญาตให้บวชได้^{๑๐}

จะเห็นว่าฉันท์กับวิธีเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสาเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้น

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวทางการประยุกต์อิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเพื่อประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นประโยชน์ในการนำไปประพฤติดำเนินปฏิบัติให้เกิดคุณค่าแก่ตนเองและบุคคลอื่นต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ศึกษาอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ วิเคราะห์คุณค่าของอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ วิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยมีขอบเขตการวิจัย คือ

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ ๒๕๓๙.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พร้อมอรรถกถา แปลชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ ๒๕๓๙.

^{๑๐}วิ.จุ. (ไทย) ๗/๔๐๒-๔๑๐/๓๑๓-๓๒๘.

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่

สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออินเทอร์เน็ต งานวิจัย วารสารเอกสารและงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การประยุกต์ หมายถึง นำความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์.

คุณค่า หมายถึง คุณลักษณะที่ดี มีประโยชน์

อิทธิบาท หมายถึง บาทฐานแห่งความสำเร็จมี ๔ ประการ คือ

๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

๒. วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น

๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

๔. วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

พุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง หลักการทางพระพุทธศาสนาที่ยึดตามมติพระเถระ ๕๐๐ รูป ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๑

พัฒนาคุณภาพชีวิต หมายถึง การทำชีวิตให้เจริญงอกงามขึ้น

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัย ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการทำวิจัย ดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่าไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ ทางแห่งความสำเร็จ จุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่า มนุษย์ไม่แปลกแยกจากความจริงของธรรมชาติตั้งแต่ขั้นพื้นฐานทุกอย่างก็สอดคล้องไปกันได้หมดไม่มีอะไรเสียหาย เมื่อเราวางฐานได้ดีแล้วเราก็ใช้หลักการต่าง ๆ ในการทำงานบนพื้นฐานที่ถูกต้องนั้น เราเอาธรรมะอะไรมาใช้ตอนนี้ ก็เดินหน้าไปด้วยดี เช่น เอาหลักอิทธิบาทมาใช้แทบทุกท่านรู้จัก อิทธิบาท คือหลักแห่งความสำเร็จ^{๑๑}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่าไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ ใช้คุณธรรมนำทางสู่ความสำเร็จที่ตนประสงค์ต้องมีความพอใจมีความเพียร มีสมาธิจึงทำให้เกิดปัญญา และหัวใจของการบริการเชิงพุทธ ที่สำคัญที่สุด คือพรหมวิหาร ๔ ต้องมีทั้ง เมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือสิ่งสอนผู้น้อย ให้เรียนรู้ที่จะอยู่ได้ด้วยตนเอง มีมุทิตาปล่อยให้เขาเติบโตได้ ไม่เข้าการแทรกแซง และอุเบกขารู้จักความพอดี ปล่อยวางฝึกจิตใจพอเพียงในสิ่งที่มีที่เป็นนี่คือ หลักธรรมประจำใจ ที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิต และบริหารงานได้อย่างที่ประเสริฐและบริสุทธิ์^{๑๒}

พ.อ ปิ่น มุทุกันต์ ให้ความหมายของอิทธิบาทไว้ว่า อิทธิ แปลว่าฤทธิ์ บาท แปลว่าทาง ปฏิบัติ รวมกันเข้าเป็นศัพท์เดียวอิทธิบาท แปลว่าทางปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดฤทธิ์ ของคนสามัญก็คือการ

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๙.

^{๑๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ, ไทยรัฐ, (๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑), หน้า ๒๔.

ทำงานให้สำเร็จสมประสงค์เพราะฉะนั้น อิทธิบาท จึงแปลว่าคุณเครื่องสำเร็จความประสงค์หรืออีก
อย่างคือปฏิบัติแห่งความสำเร็จ^{๑๓}

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือคุณธรรมที่จะนำผู้ ประพฤติ
ปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ซึ่งต้องไม่เหลือวิสัย คือสิ่งที่ตนประสงค์นั้นต้องอยู่ใน
วิสัย ที่อาจใช้ความเพียรพยายามให้เกิดขึ้นได้ มิใช่เป็นความเพ้อฝันที่ไม่มีโอกาสจะประสบความสำเร็จ
ได้ คุณธรรมกลุ่มนี้ทรงเรียกว่า อิทธิบาท ๔^{๑๔}

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล) กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือหลักธรรมที่จะ
นำไปสู่ความสำเร็จ ในการกระทำกิจการงานหรือการอาชีพ ประการแรก คืออิทธิบาท แปลความว่า
ทางแห่งความสำเร็จ กล่าวคือข้อปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จได้ด้วยดีมีประสิทธิภาพนั่นเอง^{๑๕}

พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิตญาโณ กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือ ความสำเร็จด้วยดีการสำเร็จ
การกระทำให้แจ้งความเข้าใจซึ่งธรรมเหล่านั้น อิทธิบาท คือ ฉันทะคือความพอใจวิริยะ คือความเพียร
จิตตะ คือความมีใจจดจ่อและวิมังสา คือการพิจารณาใคร่ครวญ ของบุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น เจริญ
อิทธิบาท คือยอมเสพเจริญทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่าเจริญอิทธิบาท^{๑๖}

สุชีพ ปุญญานุภาพ กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือคุณเครื่องให้บรรลุความสำเร็จ ๔อย่าง
ด้วยกัน ได้แก่ ๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒. วิริยะ ความเพียร ๓. จิตตะ เอาใจ ผักไฟ ๔.
วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวน แล้วแสดงความต่างกัน เพียงฝ่ายพระอภิธรรมเจริญโลกุตตรธรรม
ประกอบด้วยอิทธิบาท^{๑๗}

สนอง วรอุไร กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ สูตรสำเร็จของชีวิต ตามพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า
จิตเป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย จิตประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลายสิ่งทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยจิต เพราะฉะนั้น
ความสำเร็จจึงอยู่ที่ใจไม่ว่าเราจะต้องการอะไร หากเราตั้งใจกำหนดจิตไว้มั่นคงทุกสิ่งจะสำเร็จได้ตั้งใจ
และอิทธิบาทสี่ให้ถึงขั้น คือทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยใจรัก ด้วยความพากเพียรด้วยใจจดจ่อและใช้ปัญญาไต่
สวนอย่างสม่ำเสมอแล้วความสำเร็จจะไม่หนีไปไหน^{๑๘}

^{๑๓} ปิ่น มุทุกันต์ พ.อ., แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๖.

^{๑๔} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๑๕} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), การบริหารวัด, (นครปฐม : บริษัทเพชรเกษมการพิมพ์
จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๐.

^{๑๖} พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิตญาโณ. พระอภิธรรมปิฎก ๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๕.

^{๑๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๗๖.

^{๑๘} สอน วรอุไร, ทำชีวิตให้ดีและมีสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์
๒๕๕๐), หน้า ๙๗.

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เสกสันต์ บุญยะ ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้อิทธิบาท ๔ ในการบริหารบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมขนาดเล็กแผนกสามัญศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๔” พบว่า ผู้บริหารและครูผู้สอนมีพฤติกรรมการใช้อิทธิบาท ๔ ซึ่งก็คือด้านฉันทะมีการใช้อยู่ในระดับดีมากที่สุดในเรื่องมีความคิดเห็นเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริหารบุคคลของผู้บริหารสถานศึกษา ในเรื่องมีอัธยาศัยและมีน้ำใจที่ดีต่อทุกคนและมีการใช้ ที่อยู่ในระดับปานกลาง ในเรื่องการใช้คำพูดที่เหมาะสมในการตักเตือนผู้ร่วมงานทุกคน มีความห่วงใยในผู้ร่วมงานทุกคน และเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารงานในสถานศึกษา ด้านวิริยะมีการใช้อยู่ในระดับดีมากที่สุดในเรื่องไม่ใช้อำนาจหน้าที่บังคับให้ทำงานเกินกำลังความสามารถ และมีการใช้อยู่ในระดับดีมากในเรื่อง ส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรในสถานศึกษาด้านจิตตะ มีการใช้อยู่ในระดับดีมากที่สุดในเรื่องเป็นมิตรกับผู้ร่วมงานทุกคน และรักษา ความลับของทางราชการและของผู้ร่วมงานและมีการใช้อยู่ในระดับดีมากในเรื่องชื่นชมผลงานการ ปฏิบัติงานของบุคลากรด้วยความบริสุทธิ์ใจ เอาใจใส่ช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาให้ผู้ร่วมงานเสมอ ส่งเสริมให้บุคลากรเข้ารับการอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงานด้านวิมังสา มีการใช้อยู่ในระดับดีมากที่สุดในเรื่องปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและ มีการใช้อยู่ในระดับดีมากในเรื่องอดทนต่อปัญหาต่าง ๆ ในที่ทำงาน อุทิศเวลาในการทำงานอย่างเต็มที่ และข่มใจ รักษาอารมณ์ของตนเองได้อย่างมั่นคง^{๑๙}

พระจรัสศักดิ์ บุญฤทธิ์ ได้ศึกษาเรื่อง “ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท ๔ ที่มีต่อพฤติกรรมความรับผิดชอบในการเรียนของนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่๓” ผลการวิจัยพบว่า ๑) ได้โปรแกรมกิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียน ๒) หลังการเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียน นักเรียนมีความรับผิดชอบในการเรียนมากกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ^{๒๐}

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา กล่าวว่าว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นเพราะมีการวางเงื่อนไขและ การที่พฤติกรรมใดจะมีความเข้มข้นรุนแรงนั้น มิใช่เป็นเพราะรางวัลหรือการเสริมแรงอย่างเดียว แต่เป็นเพราะการเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับสิ่งเร้า คือสิ่งที่กระตุ้นให้นักเรียนมีความต้องการเรียนรู้ มีอิทธิบาทสมบูรณ์ก็เพราะสิ่งเร้าทั้งภายในและภายนอก ที่ทำให้นักเรียนมีแรงกระตุ้นที่จะเรียนรู้มีสิ่งกระตุ้น ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือแรงจูงใจที่อยากจะเรียน ภาษาทางพระพุทธศาสนาว่า ฉันทะ ความพอใจหรือความต้องการ มีความสัมพันธ์กับความเพียรพยายาม วิริยะ สนใจในการเรียนรู้โดยมิเห็นแก่ความยากลำบาก

^{๑๙}เสกสันต์ บุญยะ, “การใช้อิทธิบาท ๔ ในการบริหารบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมขนาดเล็กแผนกสามัญศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๔”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า, ๗๓-๗๔.

^{๒๐}พระจรัสศักดิ์ บุญฤทธิ์, “ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท ๔ ที่มีต่อพฤติกรรมความรับผิดชอบในการเรียนของนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่๓”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๒ -๑๒๕.

คือตั้งใจเรียนรู้ จิตตะ และการหาวิธีการหรือการพิจารณา วิมังสา สิ่งที่เกี่ยวข้องต่อการเรียนละสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องต่อการเรียน ทำให้ตนเองประสบความสำเร็จการศึกษาได้เพราะมีสิ่งเร้า^{๒๑}

สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย ได้ศึกษาเรื่อง “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา” ได้พูดถึงอิทธิบาท ๔ ไว้ว่า^{๒๒} มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพราะว่า การฝึกหัดคนให้มีคุณธรรมตามหลักอิทธิบาท ๔ นี้จัดเป็นการใช้ปัญญาในการพิจารณาหาเหตุผล และกระบวนการทำงานโดยวิมังสาเป็นผลของจิตตะ คือเมื่อตรวจตราดูแล้วเห็นว่าการทำงานของตนยังบกพร่องอยู่หรือผิดวัตถุประสงค์อีกอย่างหนึ่ง คือพิจารณาหาเหตุผลในการทำงานตามขั้นตอนงานที่ลงมือทำ แล้วนั้นได้ผลเป็นขั้น ๆ อย่างไรเป็นการทบทวนผลว่าเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่ ถ้าได้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจหรือได้ผลที่ไม่พึงปรารถนาก็จัดการแก้ไขหรือปรับปรุงตามกระบวนการอิทธิบาท ๔ นั้น

บุญมี บุญเยี่ยม ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาการนำอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต จังหวัดสงขลา” พบว่า พนักงานฯ มีการใช้อิทธิบาท ๔ โดยไม่รู้ตัวเป็นการทำงานเพื่อการทำงานให้ประสบผลสำเร็จตามสามัญสำนึก โดยการใช้อิทธิบาท ๔ จะถูกนำมาใช้มากขึ้นเมื่องานที่ทำมีความยุ่งยากหรือความสำคัญมาก และยังพบอีกว่าพนักงานจะมีความกระตือรือร้นมีความตั้งใจในการทำงานและอยากทำงานมากขึ้น ถ้าได้มาทำงานในวันหยุด ซึ่งจะได้ค่าจ้างล่วงเวลา^{๒๓}

จากการศึกษาทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบหลักธรรมอิทธิบาท ๔ ในหลายแง่มุมซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการวิเคราะห์คุณค่าอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อไป

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสารและเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

๑) ขั้นรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งเป็น

(๑) ข้อมูลปฐมภูมิโดยวิธีเก็บข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับ มหาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, พ.ศ ๒๕๓๙.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พร้อมอรรถกถา แปลชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ ๒๕๓๙.

(๒) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ส่วนที่เป็นอรรถกถาพระไตรปิฎกและส่วนที่เป็นคำอธิบายต่างๆ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออินเทอร์เน็ต งานวิจัย วารสารเอกสารและงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

^{๒๑} พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา, **พฤติกรรมกลุ่ม**, (กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๒), หน้า ๙๒.

^{๒๒} สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๓๙.

^{๒๓} บุญมี บุญเยี่ยม, “ศึกษาการนำอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัทวิทยุการบินแห่งประเทศไทย”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕-๑๖.

๒) ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่รวบรวมมาได้ทั้งหมด ทั้งจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ และเอกสารชั้นทุติยภูมิมาวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่แยกนำเสนอไว้เป็นประเด็นๆ เพื่อง่ายต่อการนำเสนอต่อไป

๓) ชั้นนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลที่วิเคราะห์ได้ มาเขียนรายงานเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. ทำให้ทราบผลการวิเคราะห์คุณค่าของอิทธิบาท ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๓. ทำให้ทราบผลแนวทางการประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต